

AZ AGRÁRINFORMÁCIÓS RENDSZER ELEMEI AZ EU-HARMONIZÁCIÓ TÜKRÉBEN*

DR. KAPRONCZAI ISTVÁN

Magyarországon az elmúlt 3-4 évben kedvező változáson ment át az agrárinformatika és ennek részeként az agrárstatisztika. Megkezdődött a meghatározó EU-konform rendszerek közül azoknak a kiépítése, amelyeknek megléte elengedhetetlen az uniós csatlakozáshoz. Az első eredmények részben már rendelkezésünkre állnak, részben – az információs rendszerek kialakításának nagy időigénye miatt – az elkövetkező években válnak felhasználhatókká.

Az információs és ennek részeként a statisztikai rendszerek mielőbbi EU-harmonizációja azért is fontos feladat, mivel ezek eredményei egyrészt segíthetik a csatlakozási tárgyalásokon részt vevő magyar delegáció munkáját, másrészt lehetővé teszik, hogy a magyar mezőgazdaság a csatlakozás után nagyobb eséllyel vívja ki érdekei érvényesítését. Az sem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a korszerű, tudományosan megalapozott információs rendszer már napjainkban is megkönnyítheti az operatív döntéseket, illetve a stratégiai tervezést.

A korszerű, EU-kompatibilis agrárinformációs struktúra magyarországi adaptációja, illetve kifejlesztése során a rendszerelemeket egységes eszkézként kell felfogni, és a rendszert ennek megfelelően átfogó rendszertervben kell felvázolni. Ez azt jelenti, hogy a vállalkozásoktól kiindulva a régiókon keresztül a kormányzati szintig, illetve a nemzetek feletti irányító szervekig egymásra épülő, lehetőleg konzisztens, minden irányban egymással kommunikálni képes (al)rendszereknek kell kialakulniuk. Ebben a fázisban tehát az információs rendszer szerkezetének kialakulásán és az alrendszerek közötti kapcsolatok biztosításán van a hangsúly.

E tanulmány célja, hogy segítse a korszerű, az említett elveknek és céloknak megfelelő agrárinformációs rendszer kialakítását. Ebből kiindulva főbb vonalaiban áttekinti az EU működő információs rendszereit, és feltárja a már megoldott, illetve a még előttünk álló főbb feladatokat mind a tartalmi, mind a szervezeti területeken.

Az informatikai struktúra az EU-ban

A magyar agrárgazdaság európai uniós integrálódásában meghatározó szerepe lesz az európai követelményekkel összhangban álló nyilvántartási rendszer és információs háló

* A tanulmány egyes gondolatait részletesebben kifejtve lásd *dr. Kapronczai István: Az agrárinformációs rendszer fejlesztése az EU-csatlakozás tükrében. Miniszterelnöki Hivatal Integrációs Stratégiai Munkacsoport. 56. sz. Budapest. 1999.*

zat kialakításának. Azonban az EU-tagságtól függetlenül is egyre sürgetőbbé vált az agrárkormányzat döntéseit támogató új információs rendszer kialakítása, mivel az elmúlt időszakban felmerült új követelményeknek jelenleg az információs szolgáltatás nem tud minden elemében megfelelni. Tökéletesen igaza van *Varga Gyulának*¹ amikor azt írja, hogy az agrárinformációs rendszer fejlesztésével kapcsolatos teendőket akkor is el kell végezni, „...ha sose jutunk be az EU-ba, sőt még csak nem is tárgyalunk erről”.

Az EU agrárgazdaságának irányítása nagy mennyiségű, pontosan egyeztetett, előírásoknak megfelelő információ szabályozott áramlásán alapszik. Az információs csatornák összekötik a tagországokat a szervezet döntéshozó központjaival. Az ezen információk alapján hozott döntések jelentős előnyöket, illetve súlyos hátrányokat jelenthetnek az érintett országoknak, így az adatok hitelességével, megbízhatóságával és összehasonlíthatóságával kapcsolatos követelmények betartása nemcsak nagyon szigorú követelmény, hanem egyben elemi érdeke is a tagoknak és a belépni szándékozók-nak. Így Magyarország agrárinformatikai rendszerének is meg kell felelnie az EU elvárásainak, mégpedig már a tárgyalások szakaszában. A folyó csatlakozási tárgyalásokon azonban csak az agrár nyilvántartási rendszer harmonizálását szabad vállalni, a nyugat-európai rendszer szolgálai adaptálását nem. Tekintettel kell lenni ugyanis a magyar agrárstruktúra hosszú távon is fennmaradó sajátosságaira, nevezetesen a nagy-, közép és kisüzemek létre és az ebből fakadó igényekre (többek között a nagyobb pontossággal és részletességgel kapcsolatos követelményekre, amelyeket a jogi személyiségű vállalatoknak kötelező is betartaniuk).

Mindezek döntően stratégiai jellegű döntéseket kívánnak. Lényegesen, mondhatni koncepcionálisan különbözik ettől az az operatív jellegű feladattömeg, amit csak akkor kell elvégezni, ha tagok leszünk (például a kvótákkal, a területkivonás alapján elszámolandó támogatásokkal, a külterjes állattartással, a regionális és ezen belül a kedvezőtlen termőhelyi támogatásokkal, a strukturális segélyekkel stb.). Ez pedig eddig teljesen ismeretlen pontosságú, termelőnként részletezett, értékben és naturáliákban mért adatszolgáltatást kíván. Itt olyan feladatok vannak, amelyeknek mielőbbi megoldása igen kedvező lenne a tárgyalások során, de mégsem annyira emiatt, hanem végül is azért lenne szükséges, mivel felvételünk után ettől függenek majd a mezőgazdaságnak juttatandó támogatások. Ha erre nem készülünk fel – s a felkészülés legalább 3-5 évet kíván –, nem lesz mód a támogatásokhoz jutásra. De azt valóban mérlegelni kell, megkezdjük-e a feladatokra való felkészülésünket, mielőtt biztosak lennénk a munka realizálható hasznában.

Az EU informatikai struktúrája viszonylag stabilabb elem az uniós mechanizmusban, mint a Közös Agrárpolitika (KAP). A KAP ugyanis 5-7 évenként jelentősen átalakul attól függően, hogy milyen tendenciák érvényesülnek a tagországok mezőgazdaságában, és ennek milyen szabályozási konzekvenciáit kell érvényre juttatni. Mindezen változások mellett a KAP működését segítő információs rendszer egyes elemei viszonylag stabilak maradtak. Ez természetesen nem egy „megmerevedett” állapotot jelent, hisz beléphetnek új elemek (mint például a kompenzációs támogatásokkal kapcsolatos Integrált Rendszer), de a fejlődés sokkal kiegyensúlyozottabb és kiszámíthatóbb, mint az agrárpolitikában. Ezért az elkövetkező időszakban vélhetően könnyebb lesz megfelelni az informatikai kö

¹ *Varga Gyula*: Az agrárgazdaság és az agrárpolitika helyzetének kérdőjelei és legfőbb teendői az EU-csatlakozás tükrében. Az Integrációs Stratégiai Munkacsoport Agrárgazdasági Témacsoportjának helyzetfelmérő tanulmánya. Budapest. 1996. július 1.

vetelményeknek, mint a folyamatban lévő KAP-reform és a magyar érdekek harmonizációját érvényre juttatni a csatlakozási tárgyalások során.

Az EU információs rendszerei szerteágazók, de lényegében két nagy csoportba sorolhatók. Ezek:

- a primer vagy elsődleges információs rendszerek,
- a másodlagos vagy szekunder információs rendszerek.

A primer információs rendszerek az EU nagy adatgyűjtő és -feldolgozó struktúrái. Lényegében ezekre épül az Unió agrárinformációs rendszere. Négy meghatározó eleme a következő:

1. az agrárstatisztika, amely az EUROSTAT által koordinálva szerteágazó területeken nyújt statisztikai jellegű információkat az Unión belüli folyamatokról, a főbb tendenciákról (a szerteágazóságra példa, hogy a térinformatika és a távérzékelésen alapuló szántóföldi monitoring is az EUROSTAT Compendiumában szereplő modul);

2. a FADN (Farm Accountancy Data Network) az EU egyik legfontosabb információs rendszere (Magyarországon a németországi gyakorlatnak megfelelően a Tesztüzemi Rendszer elnevezés a leginkább elterjedt), feladata a gazdaságok pénzügyi folyamatainak, jövedelemhelyzetének nyomon követése;

3. a Piaci Információs Rendszer, amely egyrészt a termelőket tájékoztatja a főbb piaci folyamatokról, másrészt fontos feladata a brüsszeli apparátus információs igényeinek a kielégítése is;

4. végül a primer információs csoport negyedik eleme a támogatások elnyerését szolgáló információs rendszerek összessége, amelyek közül elsősorban az Integrált Igazgatási és Ellenőrző Rendszert indokolt kiemelni, amely lényegét tekintve „technikai jellegű” információs rendszer, és elsősorban az EU adminisztrációjának működését hivatott segíteni, kifizetések elszámolását, illetve ellenőrzését végzi.

A másodlagos vagy szekunder információs rendszerek közös jellemzői, hogy általában nem végeznek nagyobb tömegű közvetlen adatgyűjtést, információikat főleg a primer rendszerek adatbázisaiból nyerik. Céljuk egy-egy „szűkebb” terület speciális információigényének kielégítése. Közülük csak a Mezőgazdasági Számlák Rendszerére térünk ki, amely ugyancsak kötelező EU-rendszer. A számlarendszerre épülő feladatok az EU által megadott termékkörre vonatkozó egységes termelési, felhasználási, technológiai adatok összefogása révén a termelési érték, a hozzáadott érték és a jövedelempozíciók rövid távú előrejelzése, illetve az agrárpolitikai intézkedések várható hatásának prognosztizálása.

Az agrárstatisztika

Az Európai Unió a közösségi költségvetésből legnagyobb arányban részesedő mezőgazdasági támogatásokra tekintettel, az agrárinformációs rendszerrel szemben megkülönböztetett igényeket és követelményeket támaszt. Az információk döntő többségét az agrárstatisztika szolgáltatja, amely az Európai Unió statisztikai rendszerének egyik legfejlettebb alrendszerét képezi.

Az Európai Bizottságon belül működő 23 főigazgatóság közül a VI. számú főigazgatóság felelős a közös agrárpolitika megvalósításáért, „vezényléséért” és továbbfejlesztéséért. Az ehhez szükséges információk két csatornán keresztül: az Európai Unió statisztikai hivatalán, az EUROSTAT-on keresztül és közvetlenül a tagországoktól érkeznek a főigazgatósághoz. A tagországoktól közvetlenül érkező adatok főleg operatív irányítási célokat szolgálnak, elsődlegesen a piac helyzetéről adnak pontos, naprakész tájékoztatást.

Az agrárstatisztikai információk – amelyeket alapvetően agrárpolitikai, közgazdasági elemzési és általános információs célokra hasznosítanak – az EUROSTAT útján jutnak el a Bizottsághoz. Az EUROSTAT kizárólag az adott ország hivatalos statisztikai szervezetén keresztül történő adatszolgáltatást igényli. Ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy a nemzeti statisztikai hivatalok által továbbított adatokat az EUROSTAT mintegy hitelesíti, és így adja át az Európai Bizottságnak. Magyarország esetében tehát a Központi Statisztikai Hivatal az EUROSTAT agrárstatisztikai adatszolgáltatója. Az EU csak ezeket az adatokat fogadja el hiteles információként. Az EUROSTAT természetesen nem pusztán adatátvevő és -továbbító szervezet, hanem az EU hivatalos statisztikai szolgálataként feladata a közösségi információs rendszerek kialakítása, továbbfejlesztése, az adatgyűjtések módszertani megalapozása, a tagországok statisztikai munkájának segítése, koordinálása. Az EUROSTAT-on belül a különböző szakterületeket igazgatóságok irányítják, a mezőgazdaság, az erdészet, a halászat és a környezet statisztikáiért külön igazgatóság (Directorate F) a felelős.

Mivel e tanulmánynak nem célja az agrárstatisztikával kapcsolatos kérdések részletes vizsgálata,² ezzel kapcsolatban csupán a következőkre kívánom felhívni a figyelmet.

A közösségi agrárstatisztika legerősebb tartóoszlopa a gazdaságszerkezeti felvételek rendszere, amely gazdag információforrásként szolgál az EU mezőgazdaságának helyzetéről, struktúrájáról, a gazdaságok társadalmi-gazdasági jellemzőiről. Magyarországon is csak a legfontosabb szakmai igényeket kielégítő Általános Mezőgazdasági Összeírás alapján kaphatunk valós képet a mezőgazdaság tulajdoni és üzemi-vállalati viszonyairól. Ugyanakkor a sikeres összeírás a feltétele annak is, hogy más – reprezentatív kiválasztás alapján készített – adatbázisok eredményeit reálisan értékelhessük és hasznosíthassuk. Ezért a jól előkészített és végrehajtott mezőgazdasági összeírás a magyar agrárstatisztika és informatika kulcskérdése.

A jelenleg is megfelelő pontosságú és gyorsaságú termelési statisztika kiterjed a termelés két fő erőforrására: a földterületre és az állatállományra, valamint a növénytermesztés és az állattenyésztés legfőbb jellemzőire. Hazánk mezőgazdasági termelési statisztikája az EU statisztikai követelményeit, már ma is mintegy 75-80 százalékban képes kielégíteni.

A magyar agrárstatisztika talán legnagyobb elmaradása az EU követelményeitől a mezőgazdasági üzemek (mindenekelőtt a különböző méretű és profilú magángazdaságok) működésének és teljesítményeinek rendszeres számbavételében és ezzel szoros összefüggésben a monetáris statisztika területén van. Különösképpen hiányosak az ökonómiai elemzést szolgáló információs alrendszerek. A monetáris statisztika alrendszerei közül az árstatisztika, illetve a munkaerő és a keresetek statisztikája területén kisebb-nagyobb kiigazításokra van szükség ahhoz, hogy az EU követelményeinek megfeleljenek.

1997 óta üzemszerűen működik a műholdas távérzékelésen alapuló szántóföldi növénymegfigyelés. A térinformatika és a távérzékelés ezzel az agrárirányítás döntéselőkészítő mechanizmusának nélkülözhetetlen részévé vált. A korszerű technika hatékonysága a belvízi helyzet objektív feltérképezésében is szerepet játszik. Az agrárinfor-

² Az agrárstatisztikával kapcsolatban részletes ismereteket közöl a Debreceni Agrártudományi Egyetemen szervezett „Agrárinformatika '99” konferencia kiadványa. Lásd: *Laczkó Sándorné*: Mezőgazdasági statisztikai információs rendszer (32–35. old.); *Szabó Péter*: A mezőgazdasági számlarendszer a nemzeti számlarendszer tükrében (36–39. old.); *Gyimesi Kálmán*: Általános mezőgazdasági összeírás, 2000 (40–43. old.).

matika, ezen belül az agrárstatisztika számára is jelentős fejlődést biztosít az a földügy és a térképészet területén megkezdett, a közösségi vívmányok átvételével összefüggő munka, amely a földhivatali információtechnológiára és szolgálatfejlesztésre építve országos szinten kiemelt feladatokat hajt végre.

A Piaci Információs Rendszer

A piaci információs rendszerek fő feladata a piaci átláthatóság megteremtése, ami fontos előfeltétele a működő versenynek. Ez akadályozza meg ugyanis, hogy valamely értékesítési rendszer egyik szintjén a szokásos mértéket messze meghaladó profit halmozódjék fel, mégpedig általában más szintek rovására. A mezőgazdasági termelők számára a piaci átláthatóság azt jelenti, hogy termékeikért azt a bevételt kapják, amely a piacon reálisan elérhető. A kereskedelemnek és a feldolgozóknak is szükségük van piaci átláthatóságra annak érdekében, hogy feladataikat a lehető leghatékonyabban teljesíthessék.

A mezőgazdasági piaci információk különösen a mezőgazdasági termelők piaci esélyeit javítják. A túlkínálat és a hiány ismeretében ugyanis információt kapnak arról, mikor és hol kínálkozik termékeik eladására a legkedvezőbb alkalom. Ezenkívül a piaci információknak valamennyi lehetséges partner számára hozzáférhetőnek kell lenniük, ugyanis csak ez teszi lehetővé, hogy a piacon az az ár alakuljon ki, amely az adott piaci helyzetnek legjobban megfelel.

Az EU piaci és árinformációs struktúrája lényegében az információ felhasználói alapján bontható két csoportra:

- a piaci szereplők információs igényeit kielégítő információs rendszerekre,
- a központi irányítás, illetve elsősorban az EU Bizottság VI. Főigazgatósága (DG VI) elvárásainak megfelelni képes piaci (statisztikai) adatszolgáltató rendszerekre.

A két rendszercsoport között van bizonyos átjárhatóság, és ezért több EU-tagállamban a két rendszer egymással szoros kapcsolatban működik. Erre példa Franciaország, ahol a SNM (Services des Nouvelles des Marchés – Piaci Információs Szolgálat) közvetlenül a Mezőgazdasági Minisztériumhoz tartozik, és információival mind az országos és az EU-hatóságok, mind pedig a gazdasági résztvevők igényeinek megfelel. Ettől gyökeresen eltérő a szervezeti struktúra a Német Szövetségi Köztársaságban, ahol a piaci szereplők információs igényeinek kielégítésére külön szervezet jött létre, a ZMP (Zentrale Markt- und Preisberichtsstelle für Erzeugnisse der Land-, Forst- und Ernährungswirtschaft GmbH – Mező-, Erdő- és Élelmiszergazdaság Termékeinek Központi Piac- és Árfigyelő Szolgálat). Megint más a helyzet Hollandiában, ahol szakmai szervezetek (Produktschappen), szövetségek és értékesítési társulások foglalkoznak a piaci és árinformációs rendszerek működtetésével.

A brüsszeli adminisztráció a tagországoktól pontosan meghatározott mechanizmus szerint igényel piaci (statisztikai) információkat. Az adatközlési kötelezettséget termékpályánként eltérően írja elő a Bizottság. Az adatszolgáltatást a VI. Főigazgatósághoz kell eljuttatni. Az adatszolgáltatásért minden tagországban az agrártárca felel.

Magyarországon a médiumok révén széles körben elérhető piaci információs rendszer az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézetben (AKII) működik. Az információs rendszer főbb célcsoportjai, információi és jellemzői a következők.

Az elmúlt években PHARE-koordinációban végrehajtott fejlesztés eredményeként kiépült az EU-konform Piaci Információs Rendszer a búza, a kukorica, a vágósertés, a vágómarha és a tej ágazatokra. Az adatgyűjtés kéthetente (a tej esetében havonta) történik. Az információgyűjtés és -feldolgozás, illetve a közzététel közötti idő maximum 3 nap. A termékpályák piaci helyzetéről az adatgyűjtéssel megegyező gyakorisággal jelentés készül, amelyet a médiumok révén, valamint bulletin formájában is azonnal közzétesznek. Az adatszolgáltatók – a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően – a feldolgozó-, felvásárló szervezetek. Az adatok köre kiterjed a felvásárlási (input) árakra és mennyiségekre minőség szerinti részletezettséggel, valamint néhány feldolgozott (output) termék termelői árára és a fogyasztói árakra. Szóbeli és adatszerű információkat is begyűjtenek a főbb piaci folyamatokról és a várható tendenciákról. Mindemellett a kiadott bulletinek hazai és nemzetközi tőzsdei árakat is tartalmaznak, valamint a főbb nyugat-európai országok piaci tendenciáinak egy részéről is tájékoztatnak.

A rendszernek a kilencvenes évek első felében kialakított információs eleme a zöldség-gyümölcs, a vágott virág fogyasztói és nagybani piaci kereskedelméről tájékoztat. A Magyarországon működő fogyasztói piacok közül 50 jelentősebb tartozik a megfigyelés körébe, a nyolc nagybani piac közül pedig öt. Az ország összes zöldség-gyümölcs, illetve vágottvirág-termelésének mintegy 40 százalékát kínálják a rendszerhez tartozó piacok. Az árakat naponta, illetve hetente két alkalommal viszik be az AKII központi számítógépébe modemen keresztül. Az adatok feldolgozása folyamatos, és a kész táblázatok már a bevétel napjának délelőttjén megjelennek a magyar televízió képújságjában. A heti összefoglaló adatokat nyomtatott formában teszik közzé. Adott a lehetőség a modemen keresztül közvetlen csatlakozásra is. Ez az alrendszer hetente közöl adatokat a bécsi, a milánói, illetve a főbb németországi piacokról, valamint a környező országok néhány nagyobb határmenti városából is gyűjt piaci áradatokat.

Az 1997–1999. években kéthetente jelentek meg a burgonya információs alrendszer kiadványai, amelyeknek adatgyűjtési, -feldolgozási és -közlési struktúrája holland–magyar közös program keretében alakult ki. A projekt befejeztével az önálló burgonya bulletin megszűnt, de főbb elemeit beépítették a kéthetente megjelenő zöldség-gyümölcs bulletinbe.

A Piaci Információs Rendszer részeként működik a sertésállományra vonatkozó előrejelző rendszer. A prognózisok készítéséhez számítógépes program készült, ami a KSH négyhavonta megjelenő tényadatai mellett figyelembe veszi a tenyésztés technikai–technológiai paramétereit, valamint a piaci folyamatok alakulását is.

Mint látható, az adatközlési rendszer döntően a szorosan szabályozott termékkörre épült ki. A későbbiekben ezt kell kiterjeszteni a többi termékpályára is. Ez a munka ebben az évben sorrendben a következő termékekre terjed ki: vágócsirke, cukorrépa, napraforgó, alma, vöröshagyma.

Az élelmiszergazdaság piaci tevékenységét bemutató információk jelentős része az AKII mellett a KSH-tól, a Kopint-Datorgtól, az Agrárintervenciók Központtól (AIK) és az Agrárrendtartási Hivataltól (ARH) származik. A Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM) keretei között működő ARH saját adatgyűjtést nem végez, a törvényi előírásból adódóan fokozottan támaszkodik a terméktanácsoktól gyűjtött, piaci információkra.

A Tesztüzemi Rendszer³

A politikai kezdeményezések és döntések megalapozásához az Európai Unió Bizottságának szüksége van:

- információkra az üzemek jövedelmi szintjéről,
- elemzésekre a politikai döntések lehetséges hatásairól.

A Bizottság ezeknek a feladatoknak az ellátására hozta létre a Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózatot (Farm Accountancy Data Network – FADN), amely valamennyi EU-tagállamra kiterjedő reprezentatív adatgyűjtési rendszer. Ez évente biztosít adatokat a Bizottság számára, felmérése lefed minden, az üzemekben folytatott mezőgazdasági tevékenységet. Emellett nem az ágazat keretei közé tartozó egyes tevékenységekről is gyűjt adatokat (például falusi turizmus, erdészet).

A reprezentatív adatgyűjtésben kulcsszerepet tölt be a kiválasztási terv, amelynek elkészítéséhez viszont ismerni kell az „alapsokaságot”, azaz a megfigyelésbe bevont gazdasági egységek összességét. A Bizottság pragmatikus szempontok szerint határozza meg az FADN megfigyelési körét. Így a vizsgálatba csak a fő munkaidőben vezetett üzemek kerülnek be. Főmunkaidős üzemnek az minősül, amely elég nagy ahhoz, hogy a gazdálkodó tevékenységének nagyobb hányadát itt folytassa, s amelyből elég jövedelem biztosítható a család megélhetéséhez. Az alapsokaságról a nemzeti statisztikai hivatalok gazdaságszerkezeti összeírásai szolgáltatnak információkat.

Az FADN megfigyelési körén belül nagy eltérések vannak az üzemek között. Ahhoz, hogy a kiválasztott minta ezen változatosságot tükrözze, a mintavétel előtt el kell végezni a sokaság rétegezését. A rétegezés olyan statisztikai eljárás, amelyet a mintavétel hatékonyságának növelésére használnak, annak érdekében, hogy a sokaság megfelelő képviseléséhez szükséges üzemek száma minél kisebb legyen. A rétegezés során az üzemeket megközelítőleg homogén csoportokba sorolják, s minden csoportból választanak üzemet a mintába.

A Bizottság széles körben használja ezt a technikát, s három kritériumot alkalmaz a rétegezésnél:

- a földrajzi fekvést (térség),
- a gazdasági méretet,
- a gazdálkodás típusát.

Magyarországon 1996-ban kezdődött meg a Tesztüzemi Rendszer szervezése és működtetése német szakemberek részvételével, és az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet a tesztüzemi információs rendszer bázisintézménye. Az Intézet feladata a hálózat működésének szervezése, szabályozása, az érintett intézmények – Európai Bizottság, FVM, KSH, érdekképviseleti szervezetek és kamarák – közötti együttműködés fenntartása, az adatok ellenőrzése, feldolgozása, elemzése, továbbá az eredmények közzététele. Más szervezetekkel együttműködve az Intézet végzi a rendszer teljes mértékű EU-harmonizációjából adódó módszertani fejlesztéseket is.

³ E téma összefoglalásához felhasználtam Kovács Gábor – Keszthelyi Szilárd: A Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózat az Európai Unióban című tanulmányát (*Gazdálkodás*, 1998. évi 2. sz. 52–57. old.), valamint a Farm Accountancy Data Network, An A – Z methodology (Brussel – Luxembourg, 1989) című dokumentumot.

A tesztüzemek – vagyis az információszolgáltatásra önként vállalkozók közül kiválasztott üzemek – adatainak gyűjtése és elemzése a következő területekre terjed ki:

- az üzemek méretében és a tulajdoni viszonyokban bekövetkező változások (életképes gazdaságméret, a földtulajdon és a földhasználat kérdései);
- a termelés anyagi–műszaki feltételeinek változása (a beruházások alakulása, a termelőkapacitások cseréje, korszerűsítése);
- a termelés és a termelési szerkezet alakulása (a termelés ésszerű növelése; a természeti adottságok jobb kihasználása, az üzemi jövedelmek növelését eredményező termelés szerkezeti változások);
- a foglalkoztatottság, a munkatermelékenység, a mezőgazdasági jövedelmek alakulása;
- a termékek, a termelési folyamatok hazai és nemzetközi versenyképességének alakulása, a mezőgazdasági termékek előállításához felhasznált természetes ráfordítások, valamint a termelés költségének és jövedelmezőségének bemutatása;
- az agrártámogatások hatása a versenyképességre és a jövedelmezőségre.

A feldolgozott adatokat az AKII kiadvány formájában évente megjelenteti. E kiadvány nagymértékben igazodik az EU-Bizottság „Eredmény-beszámolójához”, lényegében minden olyan információt tartalmaz, amellyel a vizsgált üzemek gazdálkodása jellemezhető.

1997-ben hat megyére (Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér, Hajdú-Bihar, Somogy, Vas) terjedt ki az adatgyűjtés, és 500 üzemet fogott át. A vizsgált üzemek köre az 5 hektárnál nagyobb területen gazdálkodó vagy 5 számosállatnál többet tartó egyéni gazdaságokból és gazdasági szervezetekből áll. Az üzemeket mezőgazdasági tájörzetek szerinti elhelyezkedésük, méretük és termelési profiljuk figyelembevételével választották ki. 1998-ban tovább bővült az adatszolgáltatásban részt vevő megyék köre (Pest, Bács-Kiskun, Tolna, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Zala, Baranya), s így már 12 megyében folyt a munka hét könyvelőiroda közreműködésével. Mindez mintegy 1200 üzem adatszolgáltatását jelentette. 1999-ben további két megyével (Heves és Győr-Moson-Sopron) bővült a hálózat. Idén újabb három megye bevonására került sor.

A KSH korábbi adatai szerint – amelyeket reményeink szerint az ez évi teljes körű összeírás pontosít és megbízhatóbbá tesz – a magyar mezőgazdaságban mintegy 70 ezer olyan üzem található, amelynek mezőgazdasági területe 5 hektárnál nagyobb vagy 5 számosállatnál több állatot tart. Ezek többsége részmunkaidős családi gazdaság, de mivel ezek súlya összességében jelentős, a mintából való kihagyásuk nem engedhető meg. A 70 ezer gazdaság az ország termőterületének hozzávetőlegesen 72 százalékát használja és állatállományának 68 százalékát tartja. Ha Magyarországon – szemben az EU rendszerén belüli 1,5 százalékos átlagos kiválasztási aránnyal – egyelőre 3 százalékos mintavétellel számolunk, akkor a tesztüzemi hálózat teljes kiépülését feltételezve

- 350-400 jogi személyiségű gazdasági társaság és szövetkezet,
- 1600-1800 egyéni gazdaság,
- összesen mintegy 2000-2100 üzem

kiválasztására, illetve önkéntes adatszolgáltatására van szükség. A kívánt üzemszám elérése a 2001-2002. évekre tervezhető.

Magyarországon a területi munkát a megyékben könyvelőirodák végzik. Ez a struktúra a német modellnek felel meg, ahol ugyancsak a minisztérium és könyvelőirodák működnek együtt. Ezt a szisztémát követi Spanyolország és Luxemburg is. Ugyanakkor az

EU többi tagországában meglehetősen változatos, sokszínű a különböző szervezetek közötti együttműködés a tesztüzemi adatgyűjtésben. A munkában részt vesznek minisztériumi területi szervezetek, gazdaszövetségek, agrárkamarák, agroökonómiai irányítási központok, egyetemek és szaktanácsadó szervezetek is. Végeredményben a 15 tagországban kilencféle koordinációs forma létezik.

Az Integrált Igazgatási és Ellenőrző Rendszer

Az Integrált Igazgatási és Ellenőrző Rendszer (Integrated Administrative and Control System – IACS) – a továbbiakban Integrált Rendszer – az EU primer információs rendszerének negyedik eleme. Rendeltetése alapjaiban különbözik a többi primer rendszertől. Míg ugyanis a statisztikai, a piaci információs és a tesztüzemi rendszer döntően a gazdaságpolitikai döntések megalapozását, utólagos kontrollját szolgálja, addig az Integrált Rendszer elsősorban, sőt kizárólagosan a Közös Agrárpolitika egyik meghatározó elemének, a kompenzációs (vagy direkt) támogatásoknak az odaítélését, illetve az odaítélés jogosságának ellenőrzését szolgálja, azaz „technikai jellegű” információs rendszer.

A kompenzációs támogatási konstrukciónak a bevezetése azonban hatalmas többletfeladatot jelentett mind a közösségi intézményeknek, mind a nemzeti és regionális szervezeteknek, mind az egyes gazdálkodóknak. A támogatások igénybevételének szabályozása, a támogatási kérelmek benyújtása, ellenőrzése, a kifizetések engedélyezése és lebonyolítása, az esetleges visszaélések felderítése és szankcionálása részletes adatszolgáltatást, bonyolult nyilvántartások egységes rendszerét, a támogatott objektumok (vetésterületek, állatok) megbízható azonosítását tette szükségessé. Ezt szolgálta az Integrált Rendszer kialakítása,⁴ amely lehetővé tette, hogy a gazdák egy támogatási jogcímre csak évente egyszer nyújtsanak be támogatási kérelmet, ami egyúttal a megfigyelés és ellenőrzés alapjául is szolgál. Ez a rendszer szolgálja a gazdálkodók támogatási célú regisztrációját is. Ha a gazdálkodó az Integrált Rendszer keretei közé sorolt bármely támogatásra jelentkezik, ki kell töltenie egy olyan nyomtatványt is, amely gazdasága adatait részletesen tartalmazza. Ez biztosítja, hogy az EU kompenzációs támogatásából részesülő termelőről a lehető legrészletesebb információk álljanak rendelkezésre. Ezért a termelőnek a kérdőívek kitöltésekor szinte teljesen „átláthatóvá” kell tennie magát.

Az Integrált Rendszer keretében begyűjtött adatokat az EU-adminisztráció szigorúan ellenőrzi, ami súlyos terheket ró az igazgatási szervekre is. Az EU munkatársainak a helyszínen kell ellenőrizniük a területtámogatási kérelmek öt százalékát, illetve az állattartásra vonatkozó kérelmek tíz százalékát. Az arányt növelni kell az egyes régiókban, ha a korábbi ellenőrzések során ott jelentősebb szabálytalanságokat állapítottak meg. „Tévedések” esetén pedig szigorúak a szankciók. Megbüntetik a termelőt, és azt az országot is amelynek termelői valótlan adatokat közöltek. Az a gazdálkodó, aki hibázik az adatgyűjtő tömb kitöltésénél, és ennek következtében többlettámogatást vesz fel, ha a tévedés 3 és 20 százalék közötti, a támogatási többlet kétszeresét kell büntetésként megfizetnie; ha a „tévedés” 20 százalék feletti, nem fizetnek támogatást és a gazdát a következő naptári évre kizárják a kompenzációs támogatási rendszerből. A tagországokat pedig úgy

⁴ Az igazgatási és ellenőrzési mechanizmusoknak az új helyzethez való hozzáigazítása, hatékonyságuk növelése céljából a Közösség – a Tanács 1992. november 27-i 3508/92 számú rendeletével – kötelezte a tagországokat az Integrált Adminisztrációs és Ellenőrző Rendszer létrehozására.

szankcionálja a brüsszeli adminisztráció, hogy olyan mértékben csökkenti az országnak adott kompenzációs támogatási keretet, amilyen arányban hibát találtak a minta tételes ellenőrzésénél.

Magyarország az Integrált Rendszer kialakításában a legfelkészületlenebb. Tulajdonképpen sem szakmailag, sem pedig szervezetenként ez ideig nem tettünk lépéseket a rendszer kialakítására. Ez még abban az esetben sem elfogadható, ha tudatában vagyunk annak, hogy az EU közel sem egységes a jelölt országok kompenzációs támogatásokhoz való hozzájárulását illetően. Az Unió tisztségviselői és az egyes tagországok funkcionáriusai közül többen – igaz nem hivatalos minőségben – úgy nyilatkoztak, hogy mivel a tagjelölt országok 1992-ben nem szenvedtek el a KAP reformjával összefüggő árvesztéseket, és a csatlakozás egyébként is növelni fogja a taggá váló országokban a termelői árakat, kompenzációs támogatásra sem jogosultak. A csatlakozni szándékozó országok véleménye ezzel szemben az, hogy az Unió alapját képező Római Szerződés egyenlőségi alapelveivel ellentétes és diszkriminatív megoldást jelentene a később csatlakozóktól a terület- és állatállomány-alapú támogatások megtagadása.

Akárhogy is alakulnak az EU-n belüli erőviszonyok, akármilyen irányban is változik a KAP, a csatlakozás után esélyünk sem lehet a támogatások igénybevételére abban az esetben, ha nem rendelkezünk megfelelő információs rendszerrel a támogatási jogosultság bizonyítására, mégpedig termelőnként, gazdaságonként is. Ezért halaszthatatlan feladat Magyarországon az Integrált Igazgatási és Ellenőrző Rendszer mielőbbi átvétele, szervezése és működésbe állítása. A rendszer kiépítése azonban hazánkban is minden bizonnyal több évet vesz majd igénybe. Nem kis feladatról van ugyanis szó. Franciaországban például csak a működés technikai megalapozása (hardver, szoftver) 70 számítástechnikus 2 évi munkáját igényelte.

Megítélésem szerint az Integrált Rendszer működtetésének szorosan kell csatlakoznia a támogatási kifizetések lebonyolításához. Magyarországon a jelenlegi elképzelések szerint az Agrárintervenciós Központ (AIK) válik a támogatások befogadását, a pénzügyi utalványozást és a könyvviteli nyilvántartást végző Kifizető Ügynökséggé az uniós csatlakozásig rendelkezésünkre álló időszakban. Az Integrált Rendszer kiépítésével kapcsolatos szervezeti döntés során erre figyelemmel kell lenni, és tekintettel kell lenni az uniós előírásokra is.

A Mezőgazdasági Számlák Rendszere

A Mezőgazdasági Számlák Rendszerét (Economic Accounts for Agriculture – EAA) a Nemzeti Számlák Rendszeréhez kapcsolódva – e rendszer úgynevezett szatelit számlájaként – az EU agrárpolitikai információigényeihez igazodva alkották meg. A rendszer keretében a mezőgazdasági tevékenységről átfogó és részletes elemzésekre is alkalmas képet lehet kapni. (A mezőgazdasági tevékenység keretébe a nemzetgazdaság valamennyi mezőgazdasági tevékenysége beletartozik, végezzék azt bármely nemzetgazdasági ágban.) A Mezőgazdasági Számlák Rendszerét (továbbiakban MSZR) nemcsak országos szinten, hanem regionálisan is el kell készíteni, illetve működtetni. Az MSZR a mezőgazdasági termelést, annak felhasználását, a termelés ráfordításait és a jövedelem alakulását összefüggő rendszerben írja le.

A Mezőgazdasági Számlarendszer kidolgozása, modellek és szimulációk fejlesztése az EUROSTAT által megszabott irányelvek szerint 1996 ősze óta folyt az Agrárgazdasá

gi Kutató és Informatikai Intézetben. Az Intézet keretei között történt az adatok feldolgozása, az aggregált értékekből eredő, a statisztikai adatfelvétel hiányosságaiból származó nehézségek kiküszöbölése, az előzetes becslések elkészítése, valamint az alternatív agrárpolitikai döntésekhez szükséges elemzések kimunkálása. Ez a hatalmas munka azonban nem lett volna elvégezhető partnerintézmények – a Központi Statisztikai Hivatal, a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, a Pénzügyminisztérium és a Gödöllői Agrártudományi Egyetem – közreműködése nélkül.

A kidolgozott rendszer már most megteremti annak lehetőségét, hogy negyedévenként előrejelzések, becslések készüljenek. Lehetőséget kínál arra is, hogy a későbbiekben segítségével a prognózisokon túl különböző hatásvizsgálatok is készülhetnek.

A KSH-nak már a korábbi években is az volt a véleménye, hogy az MSZR működtetését a Hivatal keretei között kell végezni. Ennek a feltételei 1999-ben megteremtődtek, így a Mezőgazdasági Számlarendszert a továbbiakban a KSH koordinálja együttműködve a felsorolt intézményekkel. Az MSZR-re épülő prognosztikai munkát, illetve a hatásvizsgálatokat ugyanakkor továbbra is az AKII végzi. Kétségtelen, hogy az EU-ban a most kialakított felelősségi struktúra az elterjedtebb, ennek az az oka, hogy az MSZR közösségi szintű koordinációját az EUROSTAT és nem pedig a DG VI. végzi.

Néhány következtetés

Mint e tanulmányból is kiolvasható, a döntéseket megalapozó legfontosabb háttérinformációkat jelenleg a Központi Statisztikai Hivatal és az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet szolgáltatja. Kívülük azonban nagyon sok szervezet foglalkozik agrárinformációk gyűjtésével és feldolgozásával. Véleményem szerint a jövőben az agrárinformációs rendszer fejlesztését és működtetését a jelenlegi szereplők között kell vertikálisan és horizontálisan megosztani.

Horizontális megosztáson azt értem, hogy az agrárinformációs rendszerben az egymás mellett összehangoltan létező adatbázisok „gazdái” különböző szervezetek, amelyek alapvetően a saját működésükhöz szükséges, illetve az alapfeladatuknak megfelelő – de bizonyára mások érdeklődésére is számot tartó – adatokat kezelik. Így például aligha vitatható, hogy az agrártárca hatósági jogosítványaival összefüggő feladatok az illetékes minisztériumi szakfőosztályokhoz kapcsolódjanak. Az is célszerűnek tűnik, hogy az agrárágazat irányítási információs rendszeréhez kapcsolódó gazdaság- és ágazatirányítási adatbázisok legtöbbjét a KSH és az AKII felügyelje és szervezze. Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy nem szabad például elvitatni a köztestületi agrárkamaráknak (és az érdekképviselőeknek) azt a jogát, hogy a termelők informálását közvetlenül szolgáló adatbázisokat szervezzenek.

Vertikális tagoláson azt értem, hogy az egyes adatbázisok működtetése során is együttműködhetnek a különböző szervezetek. Ez különösen a gazdaság-, illetve az ágazatirányítási adatok esetében célszerű. Megvalósíthatónak tartom például, hogy az ágazati ráfordítás-hozam, illetve költség-jövedelemviszonyokat feltáró adatokat az AKII koordinálásával az agrár egyetemek gyűjtsék. Ugyanakkor más alrendszereknél más szervezetek tölthetnék be ezt a szerepet. Az egyetemeknek és főiskoláknak mint regionális információs központoknak több előnye várható. Nem kell új szervezetet létrehozni, ezért költségtagarókosabb. Könnyebben alakulhat ki bizalmi viszony az adatgyűjtő és az adat

szolgáltató között. A gyűjtött és elsődlegesen feldolgozott adatbázis segítené az oktatást és az egyetemi kutatást. (Ez a szervezeti struktúra több vonatkozásban az angliai modellnek felel meg.)

Az agrárstatisztikai és -információs rendszerek stabilitásának megteremtésénél bevált uniós gyakorlat a működő rendszerek törvényi háttérének biztosítása, amely szilárd kereteket teremt a feladatok meghatározásához, a kapcsolódási pontok kijelöléséhez, illetve a rendszer-finanszírozás megoldásához. Magyarországon ezen a területen is vannak feladatok. A statisztikai adatgyűjtés döntően az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) keretében szabályozott, az Általános Mezőgazdasági Összeírásnak pedig külön törvényi háttere van. A Tesztüzemi Rendszer működtetésének keretfeltételeit az agrár-gazdaság fejlesztéséről hozott 1997. évi törvény biztosítja. Ugyanakkor a Piaci Információs Rendszer és az Integrált Igazgatási és Ellenőrző Rendszer kialakítására, működtetésére és finanszírozására a mai napig sincs törvényi felhatalmazás, ami jelentős bizonytalanságot okoz.

Végül néhány gondolat erejéig célszerű kitérni az adatszolgáltatóknak az információs rendszerekkel kapcsolatos kötelezettségeire és lehetőségeire is. Meg kell teremteni Magyarországon is az esélyegyenlőséget a termelők részére az információkhoz való hozzájutásban. Biztosítani kell, hogy valamennyi termelő ugyanakkor rendelkezésre álló, ugyanazon információk birtokában hozhassa meg döntéseit, egyik sem kerülhet előnybe vagy hátrányba ezen a téren.

A termelők igénylik az információt. Miből keletkezik azonban az információ? Részben azokból az adatokból, amelyeket a gazdától származnak és a statisztika vagy valamely más információs rendszer keretében gyűjtenek be. Ebből következik, hogy a termelőknek, vállalkozóknak az információs társadalomban nem kevés az adatközlési feladata. Nem tartható fenn az az állapot, illetve az a szemlélet, amely a gazdák körében általánosan elterjedt: „nem adok információt, mert az állam úgymint arra használja fel, hogy tovább zsigereljen”. Meg kell tudni értetni a termelőkkel, hogy az információs rendszer nem azt a célt szolgálja, hogy az ő életét nehezítse. Sőt! A fejlett piacgazdaságú országokban a mezőgazdasági információs rendszereknek éppen az a célja, hogy segítségükkel biztosítani lehessen az agrártermelők és a nemzetgazdaság más ágazataiban dolgozók jövedelmének kiegyenlítését.

Amikorra Magyarország az EU-tagállamok sorába lép, a hazai termelőknek már fel kell készülniük az EU információs rendszerével való találkozásra. Ha élni akarnak a Közös Agrárpolitika nyújtotta pénzügyi lehetőségekkel, vagyis hozzá akarnak jutni a támogatásokhoz, nyitottá kell válniuk az adatszolgáltatásra. Márpedig itt sokkal több, sokkal „kényesebb”, és valósabb adatokat kell közölni, mint ami a jelenlegi hazai agrárinformaticai (és statisztikai) gyakorlatban megszokott.

Talán e rövid gondolatsorból érzékelhetővé vált, hatalmas a feladat, amely előttünk áll. El kell tudni érni, hogy a gazdák is eligazodjanak az információs társadalomban. Akár kisgazdaságok tulajdonosai, akár nagyüzemekben dolgoznak, ismerniük kell jogikat, kötelezéseiket, és ismerniük kell lehetőségeiket, hogy azokkal élhessenek. Ehhez meg kell kapniuk minden segítséget, fel kell készíteni őket erre.

SUMMARY

The EU-harmonisation of the agro-information systems is a pressing task because it can promote our EU accession and the achievements of these systems contribute to the effective representation of the Hungarian views in the course of the accession talks. The present study offers some outlines of the agro-information structures of the European Union then the essential information systems and the main characteristics of their operation are indicated such as Statistics, the Market Information System, the Test Operation System, the Integrated Management and Control System and the System of Agricultural Accounts. The present status of the harmonisation in Hungary is also described. Finally, the study draws some conclusions offering a few proposals and mentions some obligations and possibilities the data suppliers may have in relation of the information systems.